

13. Правила адвокатської етики: http://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.pdf

14. А. Сітніков. Дотримання принципу неприпустимості конфлікту інтересів як наріжний камінь правил адвокатської етики : [Електронний ресурс]. https://unba.org.ua/assets/uploads/news/visnyku/2018-08-08-v-snik-naau_5b6ac3aa48a71.pdf

15. Рішення Ради адвокатів України Національної асоціації адвокатів України № 60 від 4-5 липня 2014 р. *Вісник НААУ*. 2014. № 4. С. 10-13.

16. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343

УДК 347.925

Тріпунський Григорій Яковлевич

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри цивільного процесу

Національного університету

«Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ МИРОВОЇ УГОДИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглядаються теоретичні аспекти змісту мирових угод у цивільному процесі в розрізі регулювання даного інституту одночасно нормами матеріального і процесуального права. Наведено особливості вимог до змісту мирових угод у цивільному процесі у порівнянні із загальними вимогами до змісту цивільно-правих угод. Мирова угода у цивільному процесі повинна вирішувати цивільний спір, що є предметом відповідного судового розгляду, та засновуватись на взаємних поступках сторін, тобто бути дво- або багатостороннім договором. Слід звернути увагу на істотну відмінність звичайного цивільного договору та мирової угоди. Держава не контролює зміст кожного окремого договору на момент його укладення, а лише встановлює певні загальні вимоги до нього; зміст лише деяких із договорів стає предметом перевірки його

на відповідність вимогам законодавства, наприклад, у випадку судового розгляду спору, що виник у зв'язку з таким договором. Доцільно відзначити, що цивільним процесуальним законом передбачене право сторін вийти за предмет спору. У такому випадку, мирова угода має не порушувати прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. зміст кожної мирової угоди є предметом перевірки судом, що розглядає можливість її ухвалення, на відповідність його положенням чинного законодавства. Така «прискіпливість» пояснюється тим, що держава через суд бере участь в укладенні такої мирової угоди, обов'язковість такої угоди обумовлюються не лише наявністю взаємної волі сторін на настання відповідних правових наслідків, але й волею держави на те, щоб умови затвердженої судом мирової угоди були виконані. На сьогоднішній день альтернативні засоби вирішення спорів набувають все більшої і більшої популярності. Одним із найрозповсюдженіших видів таких засобів є мирова угода в процесі розгляду цивільної справи судом.

Ключові слова: мирова угода, цивільний процес.

The article discusses the theoretical aspects of contents of settlement agreements in civil proceedings in the context of regulation of this institution by substantive and procedural law at the same time. The author analyzes the main legal norms governing settlement procedures and interaction of the substantive law and procedural law. The results of the analysis are the differences between settlement agreements in civil proceedings and other civil agreements, including differences in legal requirements to their content. These legal requirements by their characteristics are an interference with the civil right of the parties to freedom of contract and they restrict and limit this right. However, the limitations are necessary in order to ensure compliance of settlement procedures with principles and goals of civil proceedings. The author reaches a conclusion that a settlement in civil proceedings should be aimed at resolving of a particular court dispute, within which the settlement agreement is subject to approval. The parties should not try to disguise a resolution of one dispute as a settlement in proceedings in

different dispute before the court. What is at stake here is acting by the court within its powers and resolving of the particular dispute referred to the court by the parties, and not of any other actual disagreement of the parties. Concerning this, the author analyzes the right of the parties to go beyond subject of a dispute in a settlement agreement and limitations of this right. The author also considers a settlement in civil proceedings as a form of conciliation procedures. Therefore, the author concludes that the settlement in civil proceedings should be based on mutual concessions of the parties, and that the presence of the concessions of not one party, but both of them, differentiates the settlement from other instruments such as a waiver of claim or a recognition of claim. Today, alternative dispute resolution solutions are gaining in popularity. One of the most common types of such remedies is an amicable settlement in the civil court process.

Key words: settlement, a settlement agreement, civil proceedings.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день альтернативні засоби вирішення спорів набувають все більшої і більшої популярності. Одним із найрозповсюдженіших видів таких засобів є мирова угода в процесі розгляду цивільної справи судом. Особливістю укладення таких угод є те, що вони є предметом регулювання одночасно декількох галузей права – цивільного права та цивільного процесуального права. Ці мирові угоди мають одночасно і матеріальний, і процесуальний характер [1]. Такий дуалістичний характер мирових угод у цивільному процесі породжує їх певні особливості, що відрізняє їх від цивільно-правових угод, наприклад, особливості їх форми та змісту, порядку їх укладення, меж свободи волевиявлення сторін при їх укладенні.

Стан дослідження теми. Питанням природи мирової угоди, укладеної під час судового розгляду справи, приділялась значна увага як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій літературі, серед якої можна виділити праці О. Г. Бортнік, О. В. Горещького, С. Я. Фурси, С. В. Лазарева, М. А. Рожкової. Разом з тим, на нашу думку, питанням особливостям змісту

мирових угод у цивільному процесі та реалізації принципу свободи сторін при їх укладенні приділено недостатньо уваги. Крім того, наявні на даний момент дослідження не враховують повним чином висновки Верховного Суду щодо застосування норм права, які регулюють укладення мирової угоди у цивільному процесі, що підлягають до врахування судами цивільної юрисдикції.

Метою даного дослідження є аналіз меж свободи волевиявлення сторін при укладенні ними мирових угод у цивільному процесі з врахування судової практики.

Виклад основного матеріалу.

Інститут мирової угоди має значну історію, корені якої сягають ще у процес здійснення правосуддя римськими судами [2]. Популярність інституту мирової угоди на протязі усього розвитку цивільного судочинства можна пояснити низкою факторів. Так, одною з ключових характеристик мирової угоди є її гнучкість, адаптивність до потреб та інтересів сторін у порівнянні з іншими формами вирішення справи судом, внаслідок чого в учасників спору є інтерес застосовувати даний інститут у випадках, коли спосіб «традиційна» форма вирішення спору судом не відповідає потребам сторін. Крім того, використання альтернативних засобів вирішення спорів, у тому числі мирових угод, дозволяє зменшити завантаженість судових органів, у зв'язку з чим у держави є інтерес у заохоченні використання таких засобів.

На даний час, право сторін цивільної справи укласти мирову угоду та порядок її ухвалення судом визначається ст. 207 ЦПК України [3].

При цьому, чинне законодавство України не містить визначення мирової угоди. У зв'язку з цим, в науковій літературі наявна ціла низка визначень мирової угоди. Так, Л. М. Орлова вказує, що це є двостороння або взаємна домовленість сторін, яка містить у собі узгоджене вираження волі обох сторін [4]. О. Г. Бортік визначає мирову угоду у цивільному процесі як цивільний процесуальний акт, яким припиняється цивільно-правовий спір на основі взаємоузгодженої волі сторін шляхом визнання судом [5].

Ю. В. Білоусов характеризує мирову угоду як укладену між сторонами та визнану судом домовленість (договір) про припинення спору між сторонами шляхом взаємних поступок, яка стосується їхніх прав, обов'язків та предмета позову [6].

Усі вищезазначені визначення мають у собі дещо спільне – усі вони визначають мирову угоду як певну взаємну домовленість сторін. Важко не погодитись з такими міркуваннями.

Разом з цим слід відзначити, аналізуючи наслідки укладення мирової угоди у цивільній справі та затвердження такої мирової угоди судом, можна дійти висновку, що мирова угода обов'язково змінює правовий статус сторін.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 207 ЦПК України, суд у момент затвердження мирової угоди закриває провадження у справі. Тобто, сторони втрачають процесуальний статус сторін цивільної справи.

Крім того, внаслідок укладення мирової угоди, виникають, припиняються та змінюються також матеріальні права та обов'язки сторін щодо предмета спору. Фактично, сторони мирової угоди внаслідок її укладення, визначають нові взаємні права та обов'язки, що замінюють собою попередні права та обов'язки сторін, у зв'язку з якими виник спір.

У такому випадку, мирова угода у цивільному процесі є цивільною угодою (договором) у розумінні ч. 1 ст. 626 ЦК України, тобто, є домовленістю сторін, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [7]. Отже, мировій угоді властиві принаймні деякі з ознак, характерні для цивільного договору.

У зв'язку з цим напрошується висновок, що на мирову угоду, як цивільний договір, розповсюджуються загальні матеріально-правові умови дійсності правочинів.

Так, дійсно, більшість з вимог, встановлених ст. 203 ЦК України, застосовуються і до мирових угод. Наприклад, зміст мирової угоди, як і будь-якого правочину, не може суперечити законодавству, оскільки в такому випадку така мирова угода в силу своєї природи не може бути затверджена судом, оскільки

незаконність положень мирової угоди, затвердженої ухвалою суду, призведе й до незаконності такої ухвали.

Разом з тим, застосування вимог цивільного законодавства щодо того, що правочин має вчинитися у формі, встановленій законом, має певні особливості.

Так, ст. 657 ЦК України передбачено, що договори купівлі-продажу нерухомого майна укладаються у письмовій формі і підлягають нотаріальному посвідченню, крім договорів купівлі-продажу майна, що перебуває в податковій заставі.

Разом з тим, мирова угода у цивільному спорі, незалежно від його предмету, навіть якщо це нерухоме майно, може бути укладена у простій письмовій формі та не підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

У зв'язку з цим варто зауважити, що мирова угода не створює права та обов'язки для сторін сама по собі, а лише у випадку та з моменту набрання законної сили ухвали суду про затвердження такої мирової угоди.

Можна стверджувати, що у такому випадку права та обов'язки сторін виникають не просто на підставі цивільно-правового акту, але у певній мірі на підставі рішення суду. І якщо зазвичай у випадку невиконання першого, потерпіла сторона може звернутись до держави за захистом, то виконання другого гарантується державою і може бути здійснене у примусовому порядку – ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом [8].

У зв'язку з цим, варто звернути увагу на істотну відмінність звичайного цивільного договору та мирової угоди. Держава не контролює зміст кожного окремого договору на момент його укладення, а лише встановлює певні загальні вимоги до нього; зміст лише деяких із договорів стає предметом перевірки його на відповідність вимогам законодавства, наприклад, у випадку судового розгляду спору, що виник у зв'язку з таким договором.

Що ж до мирової угоди у цивільному процесі, то зміст кожної мирової угоди є предметом перевірки судом, що розглядає можливість її ухвалення, на відповідність його положенням чинного законодавства. Така «прискіпливість»

пояснюється тим, що держава через суд бере участь в укладенні такої мирової угоди, обов'язковість такої угоди обумовлюються не лише наявністю взаємної волі сторін на настання відповідних правових наслідків, але й волею держави на те, щоб умови затвердженої судом мирової угоди були виконані.

У зв'язку з цим, ч. 5 ст. 207 ЦПК України передбачений обов'язок суду перевіряти чи не суперечать умови мирової угоди закону, чи не порушують права або охоронювані законом інтереси інших осіб, або чи не є невиконуваними.

З вищенаведеної норми вбачається, що суди також зобов'язані перевіряти чи відповідає мирова угода вимогам, що встановленим щодо неї чинним законодавством.

Так, за змістом ст. 207 ЦПК України, мирова угода має бути укладена з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок, які стосуються виключно прав і обов'язків сторін справи. Про це зазначає і Верховний Суд у своїй ухвалі від 10 січня 2019 року у справі № 752/17413/16-ц [9].

Отже, можна виділити щонайменше наступні ознаки, що відрізняють мирову угоду у цивільному процесі від інших цивільно-правових угод:

- 1) метою її укладення є виключно врегулювання судового спору у цивільній справі,
- 2) вона укладена на основі взаємних поступок сторін, і
- 3) такі поступки стосуються виключно прав і обов'язків сторін справи.

Видається, що недодержання будь-яких із вищенаведених вимог має наслідком відмову суду у затвердженні мирової угоди.

Досить неоднозначним є питання додержання при укладенні мирової угоди визначеної законом мети – врегулювання судового спору.

Так, можна стверджувати, що укладення мирової угоди у цивільній справі у будь-якому випадку спрямоване на врегулювання судового спору, оскільки внаслідок ухвалення мирової угоди провадження у відповідній справі завершується.

Разом з тим, неодноразовими є випадки, коли сторони укладають мирову угоду з метою врегулювання перш за все не цивільного спору, що є предметом судового розгляду у

відповідній справі, а зовсім іншого цивільного спору. Таким чином, при ухваленні такої мирової угоди суд фактично вийде за межі своїх повноважень, оскільки такий інший спір, який фактично врегульовують сторони, не є предметом судового розгляду.

За таких обставин, врегулювання сторонами їх прав і обов'язків, що не входять до предмета позову суперечить природі мирової угоди, а тому в затвердженні такої мирової угоди судом має бути відмовлено [10].

Разом з тим слід відзначити, що цивільним процесуальним законом передбачене право сторін вийти за предмет спору. У такому випадку, мирова угода має не порушувати прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

На нашу думку, вищевказані тези не суперечать одна одній. Так, сторони можуть вийти за предмет спору, але лише за умови, що це є необхідним для врегулювання спору, такий вихід пов'язаний із предметом спору у справі та здійснюється в розумних та необхідних межах. Тобто, сторони можуть виходити за предмет спору доти, доки основною метою такого виходу є саме вирішення початкового спору, а права чи охоронювані законом інтереси третіх осіб не порушуються.

На нашу думку, особливої уваги також слід приділити критерію укладення мирової угоди на основі взаємних поступок сторін.

Так, можна було б стверджувати, що обов'язковою вимогою при укладенні мирової угоди є те, щоб кожна із сторін мирової угоди після її укладення та затвердження судом не досягла б стану, в якому вона б опинилась при вирішенні судом справи у її користь, тобто кожна із сторін повинна відмовитись від частини свої вимог на користь іншої.

Вважаємо, що таке визначення не відображає основну направленість мирової угоди, а також примирних процедур взагалі, на досягнення результату бажаного та виграшного для обох сторін (принципу «win-win»). Інакше кажучи, за певних умов, навіть при відмові одної сторони від частини своїх вимог на користь іншої сторони, але при налагодженні взаємовигідних відносин, така сторона може опинитись у довгостроковій

перспективі в ситуації кращій, ніж вона опинилась би при ухваленні судом рішення на її користь.

За таких обставин, на нашу думку, доцільним тлумаченням такого критерію буде наступна фраза: «Сторона після затвердження мирової угоди повинна опинитись в стані щонайменше кращому, ніж у випадку ухвалення судом рішення не на її користь».

Такий підхід, наприклад, було застосовано Верховним Судом при розгляді справи № 303/2585/16-ц, у якій ухвалою від 18 липня 2018 року було відмовлено в затвердженні мирової угоди, оскільки вона ставила одну із сторін у гірше становище, ніж у випадку ухвалення касаційним судом будь-якого з можливих рішень (у даному випадку задоволення касаційної скарги та скасування рішення попередньої інстанції) [12].

Видається, що наявність взаємних поступок сторін є тим критерієм, що відмежовує укладення мирової угоди від визнання позовних вимог та відмову від позову. Останні ставлять одну із сторін (відповідача або позивача відповідно) у ситуацію аналогічну тій, у якій би вона опинилась у випадку відмови судом у задоволенні її вимог та ухвалення рішення на користь протилежної сторони. Такі інструменти не дозволяють максимізувати сукупне благо сторін, а тому рідко є ефективними.

Вимоги цивільного процесуального закону щодо мети укладення мирової угоди та обов'язковість наявності взаємних поступок сторін у ній безперечно є втручанням у право сторін на свободу укладення договору та визначення його умов, яке встановлено ст. 6 ЦК України, та фактично обмежує таке право.

Слід відзначити, що абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України передбачена неможливість сторін договору відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо такі положення є обов'язковими. Разом з тим, ЦПК України не є актом цивільного законодавства, тобто нормативно-правовим актом, що містить норми матеріального права, але він є нормативно-правовий акт, що містить норми процесуального права.

Тобто, вищевказані обмеження щодо змісту мирової угоди не обумовлюються її матеріальною природою як цивільно-

правової угоди, але визначаються саме її процесуальним характером. Втручання в право сторін на свободу визначення умов договору відбувається у порядку цивільного судочинства з метою досягнення його завдання – вирішення цивільної справи, тобто певного цивільно-правового спору, на засадах справедливості.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що процесуальний характер мирової угоди обумовлює її певні відмінності від інших цивільно-правових угод. Так, матеріальне право сторін на вільне визначення умов договору обмежується положеннями процесуального законодавства, які обмежують предмет договору предметом судового спору, а також встановлюють обов'язковість наявності взаємних поступок сторін.

Література:

1. Чечот Д. М. Участники гражданского процесса / Избранные труды по гражданскому процессу / Д. М. Чечот. СПб: Изд. дом С.-Петербург. гос. ун-та, 2005. 616 с.

2. Лазарев С. В. Мировое соглашение в гражданском судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.03. Екатеринбург, 2006. 203 с.

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 02.06. 2016 р. № 1404-VIII. Дата оновлення: 19.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 31.10.2019).

4. Орлова Л. М. Права сторон в гражданском процессе / Л. М. Орлова. Мн: Изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1973. 192 с.

5. Бортік О.Г. Мировая угода у цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2007, 21 с.

6. Цивільний процес : навч. посіб. / [А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.] ; за ред. Ю. В. Білоусова. К. : Прецедент, 2005. 293 с.

7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2013 р. № 435-IV. Дата оновлення: 21.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 31.10.2019).

8. Про виконавче провадження : Закон України від 18.03. 2004 р. № 435-IV в редакції Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. Дата оновлення: 21.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 31.10.2019).

9. Ухвала Верховного Суду від 10.01.2019 у справі № 752/17413/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79298165> (дата звернення 31.10.2019).

10. Ухвала Верховного Суду від 11.07.2019 у справі № 740/1433/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75345485> (дата звернення 31.10.2019).

11. Ухвала Верховного Суду від 18.07.2018 у справі № 303/2585/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/756900435> (дата звернення 31.10.2019).